

„Mindenhol, mindenkor és mindenkitől lehet tanulni”

Beszélgetés a 60 éves Liszka Józseffel

L. Juhász Ilona felvétele

Ez a beszélgetés születésnapjubiläumod alkalmából készül. A kerek hatvan közeledtével érzel-e magadban vagy magad körül valamilyen változást?

Az a helyzet, hogy sosem tulajdonítottam jelentőséget a „kerek” születésnapoknak, így most sem foglalkoztam vele, pontosabban: foglalkoznék vele. De nem te vagy az első, aki – sokszor részvételtjes pillantásokkal kísérve – hasonlóakat kérdez. Ha akarom, ha nem, foglalkoznom kell hát vele, miközben továbbra is meggyőződésem, hogy ki-ki annyi éves, amennyinek éppen érzi magát. Jómagam éreztem már öregebbnek is magam (negyven körül, egy kiélezett és nehéz élethelyzetben), mint most, illetve hát az éppen most kínzó porcporongsérvem, ha elmúlik, fogom még magam a mostani kedélyállapotomnál fiatalabbnak is érezni. Legalábbis remélem. Utóbbi, a porcporongsérvm viszont nem életkorjelző, hiszen első alkalommal harmincöt éves koromban jelentkezett. Aztán azóta vissza-visszatérő vendég.

No, de egy kicsit komolyabbra fordítva a választ, az ember, ugye, úgy gondolná, hogy ahogy kifelé megy az életből (hát ez is: születésünk pillanatától kifelé megyünk...), szóval az emberélet útjának felét elhagyva, egyre többet elvégzett, teljesített, tehát a reá váró feladatok száma is csökken. Nos, ehhez képest épp fordítva van, évről évre (minden fogadkozás ellenére) egyre több az elvégzendő munka, a teljesítendő feladat. Ha ez törvényszerű, márpedig mások elbeszélései alapján is úgy tűnik, hogy valóban, akkor igen: érzem a hatvan évet. Nyakig (nyakig? a víz alatt!) az éppen időszerű munkákban, miközben (magam szabta) feladatok garmadája kacsingat rám a nem is oly távoli jövőből. (Persze igen távoli jövőről azért mégsem illendő beszélni. Ebben a kor-

Köbölkúton születél: mit adott neked ez a falu, az iskolája vagy a közössége, s mit köszönhetsz a szüleidnek?

A kérdést megfordítanám, hiszen elsősorban a Liszkáékhoz születtem be, olyannyira, hogy valóban Köbölkúton, az akkor még Új utca 757. alatt, a konyhában. Petróleumlámpa mellett, aminek tudjuk, milyen szép a lángja... Szüleim a boldog és gondtalan gyermek-kort biztosították, engedték, hogy azzá legyek, amivé lenni szerettem volna (ez majdnem sikerült is, s hogy csak majdnem, nem rajtuk múlott), aztán később is, ha igényeltem (mert nem mindig igényeltem, amit aztán később rendre meg is bántam), szóval mindig, minden élethelyzetben mellettem álltak. Édesanyám, hál' Istennek, áll ma is!

Miért, mi az ami nem sikerült? Mi lettél volna inkább?

Hát, ha nem is teljesen komolyan, de azért minden komolyságot sem nélkülözve, egy bluesgitáros, aki éjszakánként füstös kocsmák népét szórakoztatja. S közben, gondolom, saját magát is... No, de erre fiatal koromban komolyabb kísérleteket nem is tettem, ezt inkább talán csak most gondolom, visszamenőleg...

Viszont, ha a családnál tartunk, még nagyszüleimről is beszélhetnék, főleg anyai nagyanyámról, a *Vincze nagymamáról*, aki sokat olvasó, bölcs parasztasszony volt. Vele sokszor versenyt olvastunk, még Karl May vaskos Winnetouját is elolvasta párhuzamosan velem, hogy megtudja, *mi lehet má az, amit ez a gyerek le se tud tenni...*

Köbölkút nekem, egészen kisgyerek koromban a közeli szőlőhegy, pincesor, az erdő volt. Ha belegondolok, hogy milyen rozoga présházakban, pincékben kajtattunk madár-fészkek után, hát még most is lúdbőrözik a hátam. Nem, nem jól mondom, nem most is, hanem: egyszerűen most. Akkor nem érzékeltük a veszélyt. A nyaraimat, legalábbis azok egy részét viszont Pereden, anyai nagyszüleimnél töltöttem. Onnan a Téglások nevű tó, az ottani horgászások maradtak meg emlékeimben. Érdekes: hiába van/volt Köbölkúton sokkal jelentősebb mocsárvilág, horgászási, halászási lehetőség, arról különösebb emlékeim, élményeim nincsenek. Mindez az alapiskolai időszakot jelenti, sőt, ha meggondolom, már hetedik-nyolcadik táján nem is mentem ki az utcára a gyerekek közé játszani. Addigra annyira beszipantottak az olvasnivalóim, hogy inkább azokkal töltöttem az időmet. Aztán, a gimnáziumi évek alatt, gyakorlatilag már csak aludni jártam haza, s egyetemista koromtól meg végképp megszakadtak az aktív, napi kapcsolataim szülőfalummal. Az utóbbi években tettem néhány bátoratlan kísérletet, hogy ezeket a régebbi, laza kötődéseket felújítsam, de hogy azok valóban élők lehessenek, ahhoz ott kellene élni...

De még az iskola! Ez összetett, s jó hogy tanítóimról nem általánosságban kérdez-tél. Az elemiben lényegében minden tanító nénimtől (köztük édesanyámtól, aki harmadikban tanított, s én őt az iskolában *tanító néninek* szólítottam és magáztam, ahogy a többi gyerek, anélkül, hogy mi erről otthon valaha is beszélünk volna), szóval minden tanító nénimtől megkaptam azt a szilárd alapképzést, amiből lényegében ma is élek. Csak hálával tudok gondolni rájuk. Az alapiskola felső tagozatán, s pláne a gimnáziumban azért már (enyhén szólva) tagoltabb a kép. Neveket nem mondok, mert kár lenne bárkit is megsérteni (akár haló poraiban is), de tényleg többet vártam ekkori tanáraimtól. Sokat olvasó gyerek voltam, és olvasmányélményeim nyomán már élt bennem valamiféle romantikus kép a tudós tanárokról. Ilyen elvárásokkal mentem a gimnáziumba, s mondanom sem kell, hogy csalódnom kellett. De azt hiszem, ez törvényszerű is. A

valóság csak ritkán tud megfelelni az olvasmányélményeknek. Némelyik gimnáziumi tanáromtól emberséget kaptam és tanultam, szakmai útbaigazítást viszont alig. Szóval „tanítóim nem voltak, nem volt tanítókra szükségem” – mondhatnám Adyval, de ez nagyképű és csak féligazság lenne. Mert igenis szükségem volt, van tanítókra, afféle tanuló típus vagyok. Tehát inkább tanuló mint tanító, de hát ez egy *weites Feld*...

Ezt hogy érted? Arra emlékszel, milyen tanuló voltál? Vagy inkább így: milyen voltál tanulónak?

A kérdést talán úgy módosítanám, hogy milyen vagyok tanulónak. Merthogy valóban úgy gondolom, inkább tanuló, mint tanító alkat vagyok. Lépcsőházi ember nem való tanítónak, hiszen oktatás közben gyakran kell tudni azonnal reagálni. Az nem elég, ha később, a szünetben, a lépcsőházban jut az ember eszébe a megfelelő válasz. S arra, hogy tanuló alkat vagyok, abból jövök rá az utóbbi években, évtizedekben, hogy konferenciákon egyre gyakrabban beszélgetek diáklányokkal (no, nem azért! Diákfiúk szinte nincsenek is ezeken a tanácskozáson, vagy ha igen, nem annyira beszédesek), szóval diáklányokkal tereferélve azon veszem észre magam, hogy nagy érdeklődéssel hallgatom, amiről beszélnek, és én ebből tanulok is. Látva más kollégákat, ugyanott, amint még a kávé mellett vagy egy borkóstoló keretei között is, ugyanazokat a diáklányokat komoly (*tanaras!*) képpel oktatják, még szembetűnőbb ez a „felfedezésem”. Persze a másikat hallgatva, egy-két rövid kérdéssel, közbeszólással is lehet oktatni (sőt!), de én ezekből a beszélgetésekből általában tényleg tanulok.

Visszatérve a kérdésed első felére, hát, azt hiszem (de ilyesmit az ember önmagáról nehezen tudhat megállapítani), szóval azt hiszem, hogy hálás tanítvány típus voltam, vagyok. Szerettem meghallgatni mások véleményét, tudását, az enyémet hangosan nem feltétlenül kimondva (ez nem biztos, hogy jó), szeretek új dolgokat, új gondolatokat megismerni, másokat hallgatni. Ez nem jelenti okvetlenül azt, hogy mások véleményét kritikátlanul átveszem, de általában élből semmiképpen nem szállok vitába. Szerettem végiggondolni, átrágni magamban először, aztán később, ha úgy látom, akár konfrontálódni. Csípőből tüzelve viszont ritkán. Ez abból a már említett lépcsőházi ember mivoltomból is adódhat.

A tanítók kérdésére visszatérve, az a helyzet tehát, hogy valójában éppen a legfogékonyabb koromban nem, nemigen voltak olyan tanítóim, akiket elképzelttem volna magamnak. Afféle tudós tanárokat szerettem volna tehát a magaménak tudni, aki pedagógus is, de közben kutató, publikáló szakember is. Most már egyértelműen a gimnáziumról beszélek, s bizony nemigen kerültem kapcsolatba ilyen emberekkel. Akik ott voltak, inkább visszahúztak, amit elértem, (némi, ám megengedhető túlzással) ellenükre, a velük folytatott küzdelemmel értem el. Látod, miközben kattog az agyam, rájövök, hogy ez sem igaz maradéktalanul! Volt egy nem hivatalos tanító nénim (s az ő neve hadd hangozzék el mégis), Belohorsky Aranka, akihez németórákra jártam már kilencediktől Érsekújvárra, aztán végig, a gimnáziumi éveim alatt is (sőt, amikor az első nemzetközi konferenciámra készültem, ahol németül kellett előadnom, tán 1985/86-ban, arra is ő készítette fel). Szóval tőle rengeteget tanultam, nemcsak nyelvet, de az ahhoz kapcsolódó irodalmat, s ami még több, emberséget. Még utólag is csodálom azt a finoman, csendesesen alkalmazott pedagógiát, ahogy tanulásra készítetett. Sose felejttem el (magam előtt látom töpörödött alakját a foteljében), ahogy – miután valószínűleg nem úgy teljesítettem, ahogy elvárta volna – bármiféle szemrehányás nélkül, csak

szelíden megcsóválva a fejét, fennhangon elmondja, majd beleírja a füzetembe a Goethe-idézetet: „*Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiß nichts von seiner eigenen.*”¹ Nem tudok elég hálás lenni a sorsnak (meg hát persze szüleimnek, hogy annak idején támogattak ebben is), hogy tanítványa lehettem! Különben módszerét (beleértve a Goethe-idézetet is), tehát egy afféle, szelíden rávezető módszert életem során sokszor próbáltam alkalmazni. Sikertelenül. Nyilván bennem volt a hiba.

A gimnáziumhoz képest az egyetemen jobb volt a helyzet. Azzal kapcsolatban már inkább nekem vannak, magammal szemben kételyeim. Kihasználtam-e minden ott felkínált és elérhető lehetőséget? Istenem, ha XY előadásait a mai eszemmel hallgathatnám meg újra! Meg ilyesmik.

De azt hiszem, előreszaladtam...

Nem föltétlen, mert épp az egyetemről kérdeztem volna. De egyelőre fektessük, mert a szakmai életrajzodba beletartozik, hogy már gimnazista korodban nyaranta régészeti feltárásokon vettél részt, vagyis többet volt kezdedben az ásó meg a lapát meg az ecset, mint a gitár. Mi vonzott a régészetben?

Romantikus alkat vagyok, talán ezért is ez az utólagos (?) vonzódás a blueshoz. Az archeológiával is így volt valahogy: serdülőkori olvasmányaim, főleg a Schliemann életről szóló Zamarovskytól, amelyben, ha jól emlékszem, a fiatal Schliemann még valamikor serdülőkorában kijelentette, hogy ő pedig majd megtalálja Tróját. És aztán úgy is lett. Legalábbis ő abban a hitben halt meg. És akkor annyira izgalmasnak tűnt nekem a régészet, hogy elkezdtem további könyveket olvasni a témában, és hát régészeti feltárás miatt sem kellett egész Kisáziába utaznom, a szomszéd faluban, Szőgyénben nyaranta hatalmas feltárások folytak (ezt már csak most tudom, hogy még azt sem lehet kizárni, hogy esetleg a „trójaiakkal” rokon népesség maradványai is előkerültek ott), szóval a gimnáziumi nyaraimnak legalább egy hónapját ott töltöttem. Először valóban ásóval, lapáttal, később spaknival és ecsettel, s még később milliméteres papírral és ceruzával. Csak mellesleg jegyzem meg, hogy a gimnáziumban közben olyan „biztatásokat” kaptam, hogy „aha, te vagy az a gyerek, aki őszeres akar lenni”, meg „akkor leszel fiam régész, ha térdig érő fehér szakállad lesz” stb. Mondanom sem kell, hogy az efféle megjegyzések még inkább az archeológia irányába tolták makacs akarásomat. Viszont kiderült, hogy bizony régészet szak Pozsonyban csak minden második-harmadik évben nyílik (abban az évben, amikor döntenem kellett, éppen nem), Prágában ugyanez volt a helyzet. Budapestre akkor egy államilag előírt kvótarendszer alapján lehetett kijutni. Előre meg volt szabva, hogy az adott évben mondjuk négyen mehetnek magyar, hárman történelem szakra, ketten néprajzra stb. A régészet ezen a listán sem szerepelt. Valaki azt tanácsolta, hogy próbáljam meg a néprajzot. Fogalmam sem volt róla, hogy mi az (ma sincs. Akkor valami csemadokos néptáncolással azonosítottam, ma más gondjaim vannak vele), de mivel a tanács úgy folytatódott, hogy ha oda felvesznek, ott már (mármint Budapesten az ELTE-n) második szakként felvehetem mellé a régészetet, hát belevágtam. S mivel két helyre lehetett jelentkezni, beadtam a jelentkezési lapomat a prágai Károly Egyetemre is, német-történelem szakra...

1 Aki nem ismer idegen nyelveket, a sajátjáról sem tud semmit.

Meg kell, hogy szakítsalak. Szerintem az első publikációd is a gimnáziumi évek idejéből való. Emlékszel rá pontosan, hogy miről szólt, mikor és hol jelent meg, vagy utána kell nézned?

Hát, hogy egészen pontosan mikor, annak valóban utána kellene kotorni, de már alapiskolás koromban jelentek meg apró kis... mijeim is? ...szóval afféle karcolatcskák, „egypercesek” a *Tábortűzben*. Aztán a gimnáziumban szorgalmas tudósítója és glosszaírója voltam a járasi hetilapnak, a *Heti Hírlapnak*, talán valami az *Új Ifjúságban* is megjelent (vagy csak küldtem és nem jelent meg? Utána kellene ennek is nézni, már ha érdemes volna). Akkor már rendszeres naplóiíró voltam, amit akkor a leginkább stílusgyakorlatnak tartottam. Utólag belekóstolgatva ezekbe a próbálkozásokba, látszódik, hogy éppen akkor kit olvashattam: hol Németh László, hol Illyés Gyula modorában vannak írni próbálva ezek a szösszenetek. No, de ez az egész akkori „publikációs tevékenység” nem érdemel meg ám ennyi beszédet...

Mindkét helyre, Budapestre és Prágába is felvettek, és te a budapesti egyetemet választottad. Ott úgy alakult a sorod, ahogy a tanácsadód előrevetítette: a néprajz mellé fölvetted a régészetet is. Mikortól érezted, hogy minden előző régészeti érdeklődésed és tapasztalatod dacára a néprajz lesz az, ami jobban kezd vonzani?

Különben elég sokat vívódtam, hogy melyik várost, melyik egyetemet válasszam. Mert a régészet mellett a germanisztika is vonzott, ráadásul Prága is. Aztán valamiért mégis Budapest mellett döntöttem (látod, olykor ezen is eltűnődöm, vajon mi lett volna, hogyan alakul a sorsom, ha akkor Prágát választom?). Budapesten, azonnal az indulásnál, minden gond nélkül be tudtam iratkozni a régészet szakra is, s hát lényegében fél éven belül eldőlt, hogy bizony én inkább néprajzkutató szeretnék lenni. Miközben, s ezt azért hangsúlyozni kell, az archeológiából és -ről lényegesen többet tudtam akkor, mint csoporttársaim zöme, akik nagyjából az én korábbi Schliemann-élményeim romantikus szintjén voltak. Akkor már olvastam a „legszárazabb” régészeti szakirodalmat, s nem csak magyarul, hanem szlovákul, csehül és németül is, tehát pontosan tudtam, mi vár rám a régészeti kurzusokon. Azt viszont nem, hogy a néprajz mit hoz, azt, hogy fél éven belül megváltoztatja az érdeklődési irányomat...

Min vagy kin múltott ez? Magának a tudományszaknak, a néprajznak más irányultságán, vagy esetleg valamelyik tanáregyéniség volt rád ekkora hatással? Mert azt azért gondolom, hogy az ELTE bölcsészkarának oktatói már inkább hasonlítottak olyan személyiségekre, amilyenekre a gimnáziumban vágytál: tudós tanárookra? Gondolom, a követelmények ott azért nagyok voltak...

Azt hiszem, mindkettőn. De kezdem azzal a tanáregyéniséggel, akinek alighanem köszönhetem ezt az „átigazolást”. Amikor a budapesti egyetemre kerültem, 1975-ben, Dömötör Tekla professzor asszony volt a Folklóre Tanszék vezetője, körülbelül annyi évesen, mint amennyi most éppen én vagyok. Mi, diákok csak *Tekla néni*nek szólítottuk és rettenetesen öregnek láttuk. Ez egyrészt nyilván a fiatalság sajátos nézőpontjának tulajdonítható, másrészt annak is, hogy előadásai, szemináriumai alatt nemes egyszerűséggel hol a *Miklóst*, hol a *Tónit* emlegette (akikről aztán csak menet közben derült ki, hogy igen: Radnóti Miklósról és Szerb Antalról van szó), tehát olyan, rég halott klaszszikusokat, akik annak idején legszűkebb baráti köréhez tartoztak, s akik szellemi

nagyságához nekünk valaha a bokájukig is felérni teljesen esélytelennek láttuk, éreztük (jómagam érzem ma is. Sőt: ma még inkább!). Már első órái elbűvöltek, hiszen a néprajz, konkrétan az ő esetében a folklorisztika, irodalmi, művészeti, kultúrtörténeti összefüggésekbe ágyazottan jelent meg. Sokkal emberibb, sokkal élőbb, sokkal izgalmasabb volt számomra, mint a meglehetősen száraz archeológia. Nyilván olyan apróságok is erre az oldalra billentettek, mint amikor például Tekla néni az egyik órán egy, éppen az *ÉS*-ben megjelent írást hozott szóba. Ahogy ezt kimondta, néhány másodperc-re megszakította a dohányzást (láncdohányosként nemegyszer egy időben két cigaretta is „üzemben volt”, egy a szájában, a másik a hamutartó peremén), szigorúan körbenézett: „Azt azért, gyerekek, remélem, hogy tudják, mi az az *ÉS*???” Nekem persze fogalmam sem volt, valakik valamit, de ők is inkább bizonytalanul hümmögtek. Óra után viszont azonnal szaladtam egy újságárushoz, és kértem egy *ÉS*-t. Aztán kaptam egy *Élet és Irodalmat*... Azóta vagyok *ÉS*-olvasó... Ide persze kívánczogna egy közbevetés, hogy tudni kell, engem az irodalom mindig vonzott (naplóstílusom kapcsán már érintettem ezt), tehát az, hogy a folklorisztika és irodalom ilyen szoros szimbiózisban leledzik, nekem fölöttébb rokonszenves volt (azt már csak most tudom, hogy még annál is szorosabbak ezek a kapcsolódások, mint azt annak idején akár csak sejtettem is; noha – visszagondolva – épp Dömötör Tekla elégszer tett ezekre utalásokat). Csak megemlítem, hogy kíváncsiságból Király István Ady-előadásaira, meg Németh G. Béla óráira is bejártam. S most, ahogy rendezgetem gondolataimat, jut eszembe, hogy talán más is lehetett ebben, nem csak az irodalmi kapcsolódások, hiszen a régész László Gyula óráin szintén sokat beszélt, akkor még élő íróbarátairól, Juhász Ferencről, Illyés Gyuláról, olykor elmondott egy-egy Szabédi László-verset is... Ami tehát a néprajzban megfogott, talán az volt, amit Móra Ferenc az archeológiával mint „ásatag néprajzzal” szemben „élő régészetnek” nevezett...

Nekem most hirtelen csak a Voigt Vilmos iránti, lehet, hogy túlzok, de már-már rajongásnak tűnő tiszteleted jut eszembe. Te Dömötör Teklát említetted, ő milyen értelemben volt meghatározó személyiséged formálásában, a néprajz mint tudomány megértésében és megszerettetésében?

Még mielőtt erre rátérnék, az egyik, Dömötör Teklával folytatott utolsó beszélgetésünket kellene elmesélnem. Fogalmam sincs, mikor lehetett, talán az államvizsgán, vagy már utána valamikor. Olykor be szoktam ülni trécselni Tekla nénihez, s lehet, hogy ez valamiféle búcsúlátogatás volt? Mindenesetre tanácsokkal, szakmai tanácsokkal látott el. Nem emlékszem, hogy bármikor máskor mondott volna nekem hasonlóakat. Azzal kezdte, hogy most hazamegyek, s be kell, hogy lássuk, szakmailag eléggé el leszek ott zárva a tudomány nemzetközi vérkeringésétől (istenem, eszembe sem volt akkor a nemzetközi vérkeringés! Magyar tudományt akartam csinálni, magyarul!). Szóval, hogy ne vesszek el teljesen, azt tanácsolja, hogy figyeljem a szovjet néprajz eredményeit (mert, oroszul, ugye, a szlováknak is köszönhetően jól beszél? – nézett rám. Hogyne – válaszoltam nem sok meggyőződéssel). Szóval az oroszok nagyon figyelik a nyugati néprajz legfontosabb eredményeit is, és rajtuk keresztül megtudhatom, mi újság a nagyvilágban... Ezt akkor, abban a pillanatban elfelejtettem. Mondom: az én tervem a szlovákiai magyar néprajz fellendítése, magyar nyelvű tudományosság kialakítása Szlovákiában volt. Mindeközben még csak a szlovák vagy a cseh néprajz eredm-

nyeivel sem számoltam, nemhogy az oroszok segítségével informálódjak, mondjuk a dél-amerikai néprajzi irányzatokról, vagy akár csak a franciáról vagy olaszról.

És most, három és fél évtized távlatából látom, mennyire igaza volt! És mennyire hosszú távú lehet egy jó tanár hatása...

Azért Dömötör Teklával kezdtem, mert egyetemi éveim alatt ő talán nagyobb befolyással volt rám. Voigt Vilmos tanított ugyan, úgy emlékszem, nem túl sok óránk volt vele, s ami volt, azokon sok mindent nem értettünk (vagy maradjunk annyiban, hogy én nem értettem), vizsgái előtt rettegtünk. Noha nem volt emberevő (efféle kalandjaimról már máshol, többször is beszámoltam), de kegyetlen (egyébként teljesen indokolt) iróniáját nehéz volt megemészteni, megszokni. Mára sikerült. Az egyetemi éveim nagyobbik felében meg voltam győződve róla, hogy nevemet sem jegyezte meg. Aztán valamikor negyedikben (vagy már ötödikben? Mindenesetre már megvolt a szakdolgozati témám, témavezetőm meg Dömötör Tekla) egy tanulmányi kiránduláson egyik csoporttársamat valamilyen fejfa-kérdésekből „vizsgáztatta”, én meg belekotyogtam. Erre leintett, „magának ezt hivatalból tudnia kell”. A szakdolgozati témám a Vág és Garam köze temetőinek néprajzi vizsgálata volt. Hogy ezt honnan tudta? Közlebbi kapcsolatba akkor kerültem vele, amikor az egyetemi doktori disszertációmnak ő lett az egyik opponense. Véleménye (amit több mint tíz, sűrűn gépelt oldalon fogalmazott meg) végeredménye, hogy nem javasolja a munka védelemre bocsátását. A másik opponens, tán másfél oldalas méltatás után *summa cum laude* minősítést javasolt. Egy harmadik opponens döntötte végül is el, hogy védhetek-e vagy sem, s azt hiszem, *cum laude* minősítéssel ez meg is történt. Visszatekintve, Voigtnak volt, csaknem mindenben, igaza. A védelem után odajött hozzám, gratulált, s megjegyezte, hogy de azért gondoljam meg, ha valaha publikálom munkámat, lehet, hogy észrevételeit nem ártana figyelembe venni. Ez aztán úgy is történt... Azt, hogy Voigt Vilmos opponensi véleménye nem ellenem irányult, hanem az ügy érdekében, mi sem bizonyítja jobban, hogy néhány év múlva meghívott a Folklóre Tanszékre vendéglelőadónak, aztán később még tán két alkalommal, egy-egy szemeszterre... Fokozatosan ismertem meg, s mára tudom elfogadni fanyar humorát, sokszor gyilkos iróniáját, s igen, kicsit furán hangzik, mérhetetlen segítőkészségét. Óriási tudásával, meg azzal, hogy szinte minden nyelven olvas, már egyetemista korunkban is tisztában voltunk. Járt róla egy legenda, miszerint a különféle nyelveken megjelent publikációkból álló kötelező olvasmány listáján egyszer egy izlandi könyv is megjelent. Ahhoz már hozzá voltunk szokva, hogy németül, angolul, oroszul természetesen veszi, hogy olvasunk (pontosabban: úgy tesz, mintha természetesnek venné), no, de izlandiul?! Egy bátrabbakból álló küldöttség jelent meg nála, nehezményezni a feladatot. Voigt, állítólag rájuk nézett, felhúzta a szemöldökét, majd csodálkozva megkérdezte: *Hogyan, maguk nem olvasnak izlandiul?* Nos, ő ezt ma természetesen tagadja, s lehet, hogy neki van igaza, viszont, a történet a voigti mentalitásnak mégis szép példája. És jelzi egyrészt, hogy mit tanultam (vagy inkább, helyesebben: tanulhattam volna, noha azért igyekeztem) tőle: az igényességet, azt, hogy a megismerésben lényegében nincs lehetetlen, csak kitarás, módszeresség, akaraterő kell hozzá, és hogy mindent összefüggéseiben kell szemlélni. A másik, s itt kapcsolódom a legutóbbi Tekla néni történetéhez. Annak igényét, hogy a tudományban (még az olyan nemzetinek tűnőben is, mint a néprajz) nemzetközileg kell tájékozódni, Tekla néni ültethette el bennem. De ez a mag csak később, elsősorban Voigt Vilmos hatására tudott bennem szárba

szökni (nem szeretném hallani azt az ironikus megjegyzését, amit akkor enged majd meg magának, ha ezt az utóbbi mondatomat elolvassa), tanulmányai, előadásai, beszélgetéseink nyomán.

Aztán van egy harmadik dolog is, amit neki köszönhetek. S azt hiszem, ez a legtöbb. Azt, hogy ma bátran ki merem jelenteni, ma is szeretek tanulni, alighanem szintén neki köszönhetem. Az elmúlt évtizedekben számos esetben hallottam tőle konferenciák zárszavaként (nálunk is), magánbeszélgetések során, írta számos levelében, hogy itt meg itt, egy-egy olyan tanácskozáson, ahol (ugyan már, Istenem, egy Voigt Vilmos mit tanulhat még!?) mily sokat tanult. S való igaz: mindenhol, mindenkor és szinte mindenkitől lehet tanulni. És kell is.

Milyen volt a budapesti közeg, amelyik körülvett? Mit szippantottál magadba leginkább a városból, ami esetleg máig ható élmény is?

A városból szinte semmit. Legalábbis ma úgy látom. Különösebben nem szeretem Budapestet. Meg eleve, nem vagyok társasági típus. Egy-egy koncertre (mondjuk minden LGT-re) persze elmentem, nagy ritkán színházba is, Egyetemi Színpad, Vígszínház, Madách, meg ilyenek, de ezek különösebben nem fogtak meg. Viszont az Országos Széchényi Könyvtár, hát igen, az igen! Utóbbiba szegény Szuchy Márta vitt el először (komáromi, nagyon okos és művelt, magyar-népművelés szakos leány volt, egy évvel járt előttem, egyetemi éveink alatt sülve-főve együttlévő barátok lettünk, sajnos nagyon korán elment), és én abba a közegbe egyszerűen beleszerettem. A Magyar Nemzeti Múzeum épületében volt akkor, vizsgaidőszakban sorszámokat kaptunk, mert nem fért be egyszerre mindenki. Ha valaki kidőlt, mehetett be az éppen soron következő. A széles lépcsőkön ültünk, mint a partifecskék, s türelmesen vártunk a sorunkra. Amúgy azóta is úgy járok az időközben a budai várba költöztetett OSZK-ba, mint haza. Amellett, hogy szinte kimeríthetetlenül gazdag a (nem csak magyar) állománya, afféle klubként is működött, működik. Az ember mindig talál ott egy-két kollégát, barátot, ismerőst, akivel egy kávé mellett, pihenésképpen jókat lehet diskurálni. Ha meg az embernek éppen nincs kedve (vagy ideje) senkivel szóba elegyedni, vannak ott akkora terek, hogy biztonságosan el lehet bújni, még akár Filep Tamás Gusztáv elől is.

Azt mondd, eredetileg a szlovákiai magyar néprajz fellendítése volt a terved, a magyar nyelvű tudományosság kialakítása Szlovákiában. Meg sem fordult a fejedben, hogy Magyarországon maradj? A másik kérdés: van olyan, hogy szlovákiai magyar néprajz?

Nem, az ottmaradás lehetősége tényleg nem vetődött föl bennem, hiszen nekem küldetésem volt! Legalábbis úgy éreztem akkor. S olyannyira egy szlovákiai magyar néprajzi tudományosság iránti szolgálat volt célom, hogy terveimet meg is fogalmaztam. Azt hiszem, negyedéves egyetemi hallgató koromban volt egy vitám Dusza Pistával (mellesleg vele csak vitáim voltak, de jóízű, haragmentes viták), s ennek folyományaként Szigeti Laci rábeszélte, hogy ha már ennyit okoskodom, írjam meg a *Vasárnapi Új Szó* (akkor még nem *Vasárnap!*) számára elképzeléseimet arról, mit is kellene egy kibontakozóban lévő szlovákiai magyar néprajzi tudományosság érdekében tenni. Összefoglaltam azt, amit egy negyedéves néprajz szakos hallgató összefoglalhat: először is, hogy lássuk, mi a teendő, mi van már elvégezve, s mi nincs, szóval először kell egy kutatástörténeti áttekintés. Aztán kell egy néprajzi bibliográfia. A falu- és tájmonog-

ráfiák fontosságát emeltem még ki, a szlovákiai magyar nyelvterület néprajzilag fehér foltjait, s ja, igen, hogy még kell egy központi magyar múzeum, kutatóintézet, könyvtár... Ezután egy kisebb disputa is kialakult, tíz körüli hozzászólással, amelyek (ha jól emlékszem) alapvetően nem vitatták elképzeléseimet, hanem inkább apróbb részletekkel tették még teljesebbé. Ami, mai szemmel hiányossága volt, hogy nem definiáltam (de a hozzászólók közül senki sem, valahogy adottnak, kézenfekvőnek gondoltuk), mit is értek szlovákiai magyar tudományosság alatt. Aztán meg, amit ma nagyon hiányolnék, a szlovákiai magyar nyelvterület néprajzi jelenségeit önmagunkban véltem kutathatóknak. Anélkül tehát, hogy azok számára fontosnak tartottam volna egy előzetes település- és népesedéstörténeti kutatást, illetve szomszédnépi (esetünkben elsősorban szlovák, német, ruszin stb.) összehasonlító kutatásokat. De akkor ez utóbbiak megemlítésének a hiánya sem tűnt fel senkinek. Tartok tőle, hogy ma sem tűnne fel...

Ha van magyar néprajz, akkor van szlovákiai magyar néprajz is. Ugyanis mindkettő valamilyen etnikai (hallgatólagosan persze geográfiai is) kereteket jelöl ki. A magyar néprajz tehát a magyarok népi kultúrájával foglalkozik, a szlovákiai magyar néprajz a szlovákiai magyarokéval... A néprajz a magyar nyelvhasználatban a saját nép népi kultúráját vizsgáló tudomány. Ebben a keretben van (lenne) létjogosultsága az efféle megjelölésnek. Tehát szigorúan a kutatás objektumát (a szlovákiai magyarok) és tárgyát (népi kultúra) megjelölendő. A gond viszont az, hogy a felvilágosodás és romantika nagy felismerésével szemben (tudniillik, hogy az egyes nemzetek legtisztább és legromlatlanabb kultúrája azok népi, paraszti kultúrája) a népi kultúra elsősorban nem nemzeti keretek közt teljeseedik ki. Nagyobb különbségek vannak egy kisalföldi magyar parasztház és egy székelyföldi magyar parasztház között, mint egy kisalföldi magyar és német, vagy akár dél-morvaországi parasztház között. De még a folklórban is, ami a leginkább nyelvhez kötött, az figyelhető meg, hogy ugyanazon szövegek, klisék, motívumok, Eurázsia-szerte ismertek, csak más-más nemzeti nyelveken realizálódnak. Épp ezért én a legszívesebben nem raknék (s hovatovább, nem is rakok) etnikai jelzőt a népi kultúra elé. Nem beszélnék tehát magyar vagy szlovák népi kultúráról, hanem a magyarok és szlovákok népi kultúráiról, amelyek rengeteg felületen érintkeznek, azonosak.

Szerencsésebb tehát, ha tudományelméleti alapon közelítünk a kérdéshez, s akkor nincs magyar néprajz, hanem csak néprajz van (mint ahogy magyar fizika vagy matematika sincs). Még helyesebben és szabatosabban, ha módszerként szemléljük: európai etnológia. Azért hangsúlyozom, hogy módszerként, mert, ugye, az európai népek népi kultúrái (ebbe most tényleg nem megyek bele, hogy mi is az a népi kultúra, amit én szívesebben neveznék populáris kultúrának, de ha csak én nevezem így, annak nincs sok értelme) nemcsak egymással vannak szoros kölcsönhatásban, átfedésekben, hanem a szomszédos ázsiai, afrikai, sőt (és egyre inkább) amerikai kultúrákkal is. Lényegében tehát ugyanazokkal a kutatási, elemző módszerekkel dolgozó tudományról beszélhetünk, aminek éppen kutatási objektuma és tárgya változik. A tudományos módszer tehát azonos lehet (kellene, hogy legyen) a skandináv államokban, a Csallóközben vagy Szicíliában... Túl bonyolult voltam?

Nem, dehogya, én egyszerűsítettem le túlságosan a kérdést. Csak élt bennem, amit valamelyik könyvedben olvastam, hogy a nyelvi és a néprajzi határ nem feltétlen esik egybe. Nem biztos, hogy így említéd, a magam számára úgy jegyeztem meg, hogy két

szomszédos magyar és szlovák gömöri emberben vagy közösségben több a közös, mint mondjuk egy csallóközi meg egy gömöri emberben, közösségben. Bátran javíts ki!

Nincs mit javítani ezen, szerintem, csak annyit fűznék hozzá, hogy a földrajzi távolság növekedésével a különbségek is nőnek. Azt tanítjuk, ugye, hogy a népi kultúra egyes jelenségei variánsokban élnek (tehát egy-egy népdalnak, balladának, mesének nincs egy-egy alapszövege, amihez igazodni lehet, hanem „csak” szövegvariánsai vannak, amelyek száma elméletileg végtelen. Ahányszor előadnak egy mesét, annyi variáns.), de igaz ez (s ezt nemigen szokták kimondani) az egész népi kultúrákra is. Ezeknek is vannak variánsai. A legszembetűnőbbben földrajziak, de nyilván történetileg is megfogható az egész. És ezeknél a földrajzi variánsoknál sem lehet meghatározni egy centrumot, amihez képest az egyes földrajzi variánsok kialakultak, hiszen ezek oda-vissza befolyásolták egymást, voltak egymásra hatással, miközben akár harmadik forrásból is érhette őket ugyanaz a hatás. És ezek a földrajzi variánsok szépen egymásba olvadva, széles átmeneti sávokkal kapcsolódnak egymáshoz. Kodály szépen leírta valahol a dallamvariánsok egymáshoz való viszonyát: vegyük egy dallam harminc variánsát, és a hasonlóság mértéke alapján rakjuk őket sorba. Azt látjuk, hogy az első kettő alig fog különbözni egymástól, az első meg az utolsó pedig alig fog egymásra hasonlítani. Valahogy így van ez a népi kultúrák egészeit illetően is.

Első munkahelyed gimnáziumi éveid színhelyére, Érsekújvárra vezetett vissza, ahol ugyan régész voltál, s valóban régészkedtél is, de már inkább a néprajznak éltél. Első könyved, a négy kiadást is megért Ágas-bogas fa (Néprajzi ismeretek alapfokon) is ebben az újvári, a '80-as évtizedben jelent meg. A Bevezetés a néprajzba mintegy húsz évvel későbbi könyved, és az egyetemistáknak szól, miközben ma a komáromi Selye Egyetem docense is vagy. Mennyire fontos számodra a tudományos ismeretterjesztés?

Hát, igen, ez az akkori rendszer ironiája volt. Az akkor Csehszlovák Szocialista Köztársaság (vagy hogy is hívták pontosan) ösztöndíjasaként Budapesten hivatalosan néprajzot tanultam. Amikor végeztem és visszatértem, néprajzost nem, hanem csak régész állást tudtak biztosítani (amihez, ugye, a diplomát szinte féllégálisan szereztem el). Így aztán a rendszerváltásig az érsekújvári múzeum régésze voltam, ásatásokat irányítottam (eláruljuk, hogy te is ásatási munkásom voltál egy nyáron, ahogy nagyon sokan mások is, szlovákiai magyar ismert személyiségek közül. Hodossy Gyula is például, aki két napig sem bírta...). Ez a „néprajznak élés” azért úgy volt, hogy ebben az időben rendszeresen publikáltam régészeti szakkikkeket, ásatási beszámolókat, amiket (a legnagyobb csodálkozásomra) olykor még ma is idéznek, s mindezek mellett a néprajzban inkább ismeretterjesztő cikkeket, rengeteg könyvismertetést produkáltam (*Hét, Irodalmi Szemle, Új Szó*), közben Budapesten megcsináltam az egyetemi doktorátust, annak anyaga meg is jelent a Madáchnál, de már közvetlenül a rendszerváltás után. De valóban, az első könyvem, az *Ágas-bogas fa* a *Tábortűz*ben éveken át futó néprajzi ismeretterjesztő cikkeim alapján készült általános néprajzi bevezetés, akkori elképzeléseim szerint, az alapiskola felső tagozatos diákjai számára. Eddigi legnagyobb „könyvsikerem”, a tízezer messze meghaladó példányszámban, négy kiadásban. A „célközöniséget” viszont elnézhettem, mert a debreceni egyetemen néhány év múlva az elsős néprajz szakos hallgatók kapták meg kötelező olvasmányként. Aztán, miután jó tíz éve a komáromi egyetemre kerültem, s ott, egyebek mellett rendszeresen tartok

néprajzi, folklorisztikai bevezető kurzusokat, úgy gondoltam, hogy kellene írni olyan tankönyvszerűséget, ami inkább az egyetemisták kezébe való kellene, hogy legyen, mint a szájbarágós, a végtelenségig leegyszerűsített *Ágas-bogas fa*. Így született meg először a *Bevezetés a néprajzba*, majd a *Bevezetés a folklorisztikába* című tankönyvem. Ezeket nem gondolnám a szó szoros értelmében vett tudományos ismeretterjesztésnek (bár, ha a tanítást ismeretterjesztésként fogjuk föl, akkor minden az), hanem egyetemi tankönyveknek. Mindamellett szükség van (lenne) igényes, valódi ismeretterjesztésre is. Ebben viszont óriási gondokat látok. Manapság bárki bármit büntetlenül leírhat, kiadhat. Így aztán a néprajzi „ismeretterjesztés” kategóriájában is akkora káosz uralkodik, hogy néha azt gondolom, ennél még az is jobb lenne, ha inkább semmi nem jelenne meg. A 19. századi romantizmusban gyökerező tévhitiek újracsocsálása, ismételt felbőgőzése, az információra éhes agyakba való sulykolása ugyanúgy jelen van, mint a világ bármely tájáról összekapart „érdekességek”, kis színészek összefüggéstelen együtt látatása. Ady „tilinkós álparasztokról” beszélt, nagyjából száz éve. Nos, ők ma is megvannak. Itt viszont bizonyos fokú önkritikára, de legalábbis önreflexióra van szükség. Az a kép, amit az *Ágas-bogas fában* rajzoltam a magyar népi kultúráról, igaz, hogy az akkori, főleg a Csemadok „népművészeti” tevékenysége nyomán kialakult, féloldalas népi kultúra képhez viszonyítva jóval komplexebb volt. A népi kultúrának nemcsak az ünnepnapjait (ünnepi viselet, szokások, zene, tánc), hanem a dolgos hétköznapokat is prezentálta. Amiből, ugye, egy esztendő alatt azért jóval több van... Mai tudásommal az *Ágas-bogas fát* nem így írnám meg. A címbeli metafora jó, az viszont már nem járja, hogy a magyar népi kultúrát (ha egyáltalán van ilyen) önmagában, mint egy zárt egységet látatja. Mintha nem lennének szomszédaink, mintha a magyarok mindenhol homogén nemzeti közegben élnének, mintha nem járt volna erre a török, mintha fiataljaink nem járták volna be Európa egyetemeit, a vándor mesterlegények Európa kézművesműhelyeit. Mintha az a kultúra, amit ma magyar népi kultúrának mondunk, legalább a honfoglalás óta a maga mozdulatlanóságában, mondjuk a 20. század közepéig változatlanul létezett volna. Nem, nem azt állítom, hogy az *Ágas-bogas fa* ezekre a szomszédnépi kapcsolatokra, vagy a népi kultúra egyik alapvető jellegét adó (mint ahogy ez általában a kultúrára is jellemző) változásokra még csak nem is utal, de mai tudásom alapján nem elég hangsúlyosan. Ha ma írnék hasonló könyvet, akkor semmiképpen nem etnikai, hanem földrajzi alapon húznám meg a határokat. Például a Kisalföld népi kultúrája, amibe, ugye, a magyaron kívül beletartozik még a szlovák, német, horvát, zsidó és roma népi kultúra is, illetve ezeknek egymásra gyakorolt kölcsönhatásai. És az egészet igyekezném, már amennyire egy írásban rögzített szöveg ezt megengedi, a maga állandó és dinamikus változásaiban, a tradíció és a modernitás kereszttüzében ábrázolni.

Ha jól emlékszem, a rendszerváltás utáni első magyar szervezetként a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság alakult meg, melynek elnöke lettél. Én csak Társaság által a negyedévente kiadott Hírharangra emlékszem, amit feleségeddel, a szintén etnológus L. Juhász Ilonával ketten szerkesztettetek, nyomtattatok, terjesztettetek. Lényegében kétszemélyes intézmény voltatok. Javíts ki, de úgy látom, a magad szabta iramot jobban tudod tartani, mint a társasági csapatmunkáét (kivéve ugye, ha a kettő egybeesik).

Nincs mit javítani ezen, alaprátalon valóban nem vagyok csapatjátékos, viszont megállapításod ennek ellenére, szerintem, csak részben igaz. De kezdjük a gyökerek-

né! Annak idején az egyetemi vizsgákra sem tudtam, úgy, ahogy többen a csoportunkból, közösségben tanulni. Úgy gondoltam, s ma is azt tartom, hogy vannak harcok (Istenem, miféle nagy, fideszes szavak ezek!), szóval vannak dolgok, amiket az embernek önmagának kell megoldania, a végére járnia. Ez persze nem jelenti azt, hogy azt gondolnám, mások számára, *mások részvételével egy-egy jól megszervezett és irányított team-munka nem lehetne akár eredményesebb is annál, ahogy ezt én praktizálok.* De mit tegyek, én így vagyok összerakva. Ebben persze az is benne lehet, hogy túl szigorú vagyok önmagamhoz (ezt épp a napokban „vetette a szememre” egy kedves ismerősöm), ergo: másokkal szemben is. Ezért aztán, ha csapatmunka, akkor – az én elvárásaim szerint – ott mindenkinek egyformán kell teljesíteni, s hát ilyen ritkán jön össze. A kezdeti Fórum ilyen volt. Leszűkítve viszont a mi munkánkra, lcuval nagyon jól egymásra találtunk, lényegében egymásnak s közben magunknak-magunknak is diktáltunk éveken (miket beszéltek? Most már több mint két és fél évtizeden!) át egy iramot... Ez lenne, megítélésem szerint az alapképlet. De! És most abból a nimbuszból, amit itt az imént a fejem köré építettem, igyekszem mindent lebontani. Igen, beszélhetünk két-személyes intézményről, de csak abban az értelemben, ahogy például kéthengeres motort emlegetünk. Ha nincs meg hozzá a karosszéria, nincs ki mind a négy kereke, akkor az a motor is funkció nélküli. Igen, a Társaságot, mint afféle jól működő kéthengeres motor, mi mozgattuk. Amit a *Hírharang*ról mondtál, az is igaz, de azt azért valakinek írni is kellett, mielőtt megszerkesztettük, elején valóban saját kézzel kinyomtattuk, majd terjesztettük volna. Igaz, be kellett valakinek a cikkeket is szerezni, de ha megnézed, valóban nem mi írtuk tele. Aztán ott volt a Társaság könyvsorozata, a Népismereti Könyvtár. Összesen tíz kötete jelent meg, abból egyet sem írt sem lcu, sem én. Tudományos konferenciákat is szerveztünk (olykor nemzetköziet is), azokon sem csak mi adtunk elő. Tehát, ha úgy tetszik, team-munka volt ez, ami viszont az előbb emlegetett motor nélkül nem működött volna. Mint ahogy, miután 1997/98-ban átadtuk a „stafétabotot”, azóta nem is működik. A Társaság hivatalosan nem szűnt meg, de nem is működik. Nemrégiben valahol, nagy derűtséget keltve, azt találtam mondani, hogy „nem halt meg, csak alszik”. Nem a poén kedvéért mondtam: valóban ez a helyzet.

Ma is kétszemélyes intézmény vagytok, a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központját te alkotod lcuval. Nemcsak kutattok és publikáltok és itthon meg külföldön konferenciákon szerepeltek, vagy éppen ti rendeztek nemzetközi konferenciát, hanem a Fórum Intézet könyveinek legalább felét is ti adjátok ki. Szerintem ehhez nemcsak nagy munkabírás szükségeltetik, hanem kellő szakmai fegyelem és tisztelet is. (Holott, olvastam valahol, az ember hatvan fölött már nyugodtan megengedhet magának némi nyegleséget.)

Ezek szerint van még pár napom, bár ha meggondolom, hogy hányan, de hányan megengednek maguknak ilyesmit jóval korábban is... De ha már lcut szóba hoztad, hadd kapcsolódjam ehhez, hiszen, sok más mellett, szakmai pályafutásomnak is szerves részét képezi. Valóban életem (a nevében nem beszélnék, általában, de most megkockáztatom: életünk) nagy találkozása volt ez! Minden túlzás nélkül állítom, hogy amit szakmailag elértem, ez nélküle elképzelhetetlen lett volna. Nemcsak feleség ő, hanem barát, tényleg olyan kolléga, akivel meg lehet beszélni szakmai kérdéseket. Újszerű problémalátása elsősorban persze az ő munkásságában tükröződik vissza, de ha nin-

csenek az ő felismerései, a vele folytatott diskurzusaink, egyértelmű, hogy ez én eredményeim is szegényesebbek, ha úgy tetszik, laposabbak lennének. És ahogy fényképez! Pontosabban, ahogy meglátja a fényképezni érdemes dolgokat! Nekem legalább háromszor kell visszamenni ugyanarra a helyszínre, hogy észrevegyem, amit ő első pillantásra felmér, felismer, s már rögzít is. Különösen a kontrasztokra van jó szeme, a méregdrága palota előtt sarat túró disznó, vagy egy sírkereszt egy atomerőművel a háttérben, meg ilyesmik...

Ja, amúgy meg mi is volt itt a kérdés?

Elnézést, valószínűleg a tények súlya magát a kérdést is agyonnyomta. Hogy hogyan lehet bírni, ezt az iramot, ez érdek. Ugye jól tudom, hogy a hobbid is a néprajz? Utazás közben is megállsz, fényképezel, adatokat rögzítesz. Álmodsz is kutatásokról, szimpóziumokról?

Nem kell ám azért ezt misztifikálni! Valóban az lehet a magyarázat, hogy a szakmám egyúttal a hobbim is. Hogy utazás közben én megállok fényképezni, az egy dolog. Icu ezt magasabb szinten űzi. De valóban úgy van, hogy bennem (s azt hiszem, mondhatom többes számban, bennünk) a dolgok összeérnek. Bármit csinálsz, az valahogy egy irányba mutat. Ha szépirodalmat olvasok (márpedig olvasok elég sokat, tehát látszólag valami egészen mást csinálok, mint ami a szakmám), mondjuk Thomas Bernhardot, Parti Nagy Lajost vagy Pavel Vilikovskýt, olykor egy gondolatmenet, egy szó elindít bennem valamit, ami aztán egy szaktanulmányba vagy esszébe torkollik. Ha most egészen konkrét példát kérnél tőlem, meg lennék fogva, mert hirtelen (ahogy az lenni szokott) semmi nem jut az eszembe, de hidd el, így van. Egy más típusú példa az eszembe jut viszont. Imádom a regensburgi katedrális, és jó sorsom lehetővé tette, hogy tényleg sok alkalommal csodáljam meg, üljek egyszerűen a tövében, hátamat a falának támasztva... Nos, jó pár évvel ezelőtt az egyik mellékportáléja figurális díszítőműveit szemlélve feltűnt egy idős, szakállas, kezében egy leveles botot tartó figura reliefje. Az ábrázolást hirtelen nem tudtam elhelyezni abban a körben, amiről az egész portálé domborműve mesél, vagyis a Mária életét megjelenítő képsorban. Utánanéztem, még ott, Regensburgban, s kiderült, hogy arról az apokrif történetről van szó, ami szerint Máriának annak alapján választottak férjet, hogy a kérők közül kinek a botja hajt a következő napra levelet. Erről azonnal eszembe jutott a Mátyás királyválasztásának története a kivirágzó ostornyelével, illetve a lányok Katalin-napi cseresznyeág férjjezlása. Tehát ott, Regensburgba, egy nyaralás során kelt életre az a csíra, amiből aztán a mostanában, a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* oldalain megjelent tanulmányom keletkezett.

Aztán meg nincs nap, hogy ne írnék le legalább egy oldalnyit, ide vagy oda, majdnem mindegy hova, hosszú távon ezek is egybeérnek. Mivel egyszerre nem tudok sokat dolgozni, ezért szinte mindig dolgozom. Kicsit (kicsit?) paradox, de így van.

Nem, Isten ments! Kutatásokkal, szimpóziumokkal azért nem álmodom, meg (tényleg, ez azért érdekes!) soha a szakmámmal sem. Hacsak az nem tekinthető álomnak, amikor tán tíz éve az itáliai tengerparton feküdve (amit nagyon-nagyon nem szeretek, mármint a napon való fekvést – a levegő és a homok forró, a víz nedves stb. –, de állítólag az embernek szüksége van időnként kikapcsolódásra), szóval a tengerparton feküdve (az időt valahogy agyon kell csapni, ugye) Icuval kitaláltuk egy konferencia ter-

vét (miről fog szólni, kiket kell meghívni stb.), s talán fél éven belül aztán meg is valósítottuk. Mert az embernek szüksége van kikapcsolódásra. Állítólag.

Volt lehetőséged kétszer is Humboldt-ösztöndíjasként Németországban hosszabb időt eltölteni, ami nagy szakmai elismerés is. Nyilván az említett Aranka néni adta alapokon ott sikerült tökéletesítened a német nyelvtudásod. De mi volt az, amit a német etnológiának köszönhetél s amit aztán a szakmádban hasznosítottál?

Hát, igen, ha egy olyan című könyvet kellene írnom (amit, ugye már megírtak), hogy *Ajándék a végzettől*, akkor abban biztosan a németországi két év játszaná a főszerepet. Viszont először is tisztázzuk: olyan, hogy német etnológia, nincs. A németországi néprajznak, etnológiának (nem is oly nagy túlzással) annyi irányzata, iskolája van, ahány néprajzi tanszék az ország területén működik. S ezek bizony sok esetben nagyon-nagyon távol állnak egymástól. Ráadásul a 20. században két gyökeres átalakuláson is átesett ez a tudományág. Először a második világháború után, (részben!) leszámolva a nemzetiszocialista örökséggel, majd a hatvannyolcas diákmegmozdulások egyik eredményeként (az 1970-es falkensteini összejövetel éles vitái nyomán), új látószögbe helyezve mind a kutatás tárgyát és objektumát, mind a kutatási módszereket. Nem véletlen, hogy a tudományág megnevezésének a 20. század második felétől gyakori változtatásai dacára a német központi szervezet megőrizte a Német Néprajzi Társaság (*Deutsche Gesellschaft für Volkskunde*) a központi folyóirata pedig a *Zeitschrift für Volkskunde* megnevezést. Mindkettő tehát a hagyományos „néprajz” terminussal operál, mégpedig azért, hogy az időközben megszorodott különféle irányzatok (néprajz, összehasonlító néprajz, történeti néprajz, etnológia, európai etnológia, empirikus kultúratudomány, összehasonlító kultúratudomány, kulturális antropológia, történeti antropológia stb.) mind elférjenek ez alatt az ernyőként felfogható „néprajz” gyűjtőfogalom alatt. Úgy egészében és a maga részleteiben a német néprajzot tehát lényegében a mai napig nem sikerült megismernem. Már csak azért sem, mert folyamatosan változóban van. Az első ösztöndíjas évemet (családostól, ami már önmagában óriási hozadék volt, mind a nyelvsajátítás, mind a kultúramegismerés szempontjából), szóval első ösztöndíjas évemet Münchenben töltöttem. Azért választottam Münchent, mert úgy tudtam, az ottani egyetemen van a német történeti néprajz fellekvára. A tanszék neve akkor a Német és Összehasonlító Néprajz Tanszéke volt. Gyorsan kiderült, hogy Karl Sigismund-Kramer nyugalomba vonulásával az irányzat is a háttérbe szorult, és inkább a kultúrantropológia, európai etnológia követése volt akkor a tanszék munkatársaira jellemző. Lemaradtam tehát, mint a borralaló. Ami nem volt baj, legalább ebbe is belekóstoltam, sőt az európai etnológia a számomra követhető módszerek egyik legfontosabbjává vált (a történeti néprajz művelése egyrészt áttevődött ekkorra már Passaubá, ahol – szintén az Alexander von Humboldt Alapítványnak köszönhetően – sikerült fölvenni a kapcsolatot Walter Hartingerrel, akivel azóta, családdal is, szoros kapcsolatban vagyunk). De még visszatérve Münchenhez. A konkrét kutatási programom mellett olykor be-beültem egy-két kolléga előadására (főleg Helge Gerndt órái nyűgöztek le), de mindennél is fontosabb volt a Bajor Állami Könyvtár kimeríthetetlen állománya (lám, már megint egy könyvtár!), a város kulturális kínálata (koncertek a Gasteigon, a múzeumok, galériák), s hát egy nagy megismerkedés! Már több mint fél éve Münchenben laktunk, amikor Voigt Vilmos egy vendégelőadást tartott a Finnugrisztikai Tanszéken, s

ott bemutatott Vajda Lászlónak, a háború előtti és utáni magyar néprajz egyik, 1956-ban Németországba emigrált klasszikusának. Akinek az volt az első kérdése, hogy mióta is vagyok Münchenben? Aha, s eddig miért is nem jelentkezél freiwillig (= önkéntesen)? Különb, amíg élt, ebben a csendőrpertuban voltunk: ő tegezett, én magáztam, de nagyon jó volt ez így. Ha visszategezem, nyilván nem ütközik meg rajta (később tapasztaltam, hogy számos, tőlem fiatalabb, nálamnál vele később megismerkedett kolléga Lacizta), de nem is biztatott rá. Később is, ha Münchenben jártunk (nem egyszer, nem kétszer) náluk aludtunk, mindig biztatott, gyere kutatni (kiváló könyvtára volt), csak az útiköltségedbe kerül, itt van ez az asztal, a sok könyv, cédula... Néhányszor, fájdalmasan rövid időre el is fogadtam a meghívását, s valóban: neki mindene megvolt. Most megint ugyanarra a tanulmányra utalok, mint az előbb: a kivirágzó száraz bot motívumához csak úgy ömlesztette nekem az adatokat... Amíg utazott, évente felbukkant Magyarországon, s ez alatt a rövid idő alatt kétszer megszakította az útját nálunk, hogy aztán másnap együtt utazzunk Budapestre. Mindezt csak azért mondom, hogy értsük (vagy inkább érezzük) ennek a csendőrpertunak az ízét. Hozzá vendégségbe este tíz körül volt ildomos menni, s akkor éjfél utánig lehetett jókat beszélgetni. lgyekezett ő kérdezni, s az elején egyértelműen vizsgáztatott. Kezembe nyomott egy könyvet, megnézegettem, majd mondom, hogy valóban izgalmasnak tűnik, egyszer alaposabban is át fogom tanulmányozni. Erre, nagyot szívott a cigarettáján, hunyorgó szemekkel rám nézett és megjegyezte:

- Azt ugye tudod, hogy most jól vizsgáztál?

- ???

- Ha valakinek a kezébe adok egy könyvet, s azt egyszerűen átörgeti, hát, azzal nem nagyon van miről beszélgetni. Te viszont, figyeltem (!), áttanulmányoztad a tartalomjegyzéket, az irodalomjegyzéket, belekóstoltgattál a szövegbe... Így kell ezt csinálni!

Hála József mondta egyszer Voigt Vilmoossal kapcsolatban: Voigt tanár úr mellett az ember soha nem lehet biztonságban. Nos, ez érvényes volt Vajda Lászlóra is.

Amúgy minden lehetséges és lehetetlen dologról szót lehetett vele váltani: szűken vett szakmai kérdésekről, szakmai pletykákról, politikáról, kultúráról... Egyszer együtt néztük meg a Bajor Nemzeti Múzeum öltöztetett Kiszjézus-szobrok kiállítását. A mai napig bánom, hogy valamilyen diktafont nem kapcsoltam be a zsebemben, hiszen azt a rengeteg, ironikus megjegyzésekben is bővelkedő kommentárt, amit a látottakhoz fűzött, csak így lehetett volna rögzíteni.

A müncheni egy évet (pontosabban 14 hónapot, mert 1995 utolsó két hónapjában már ott voltam a Goethe Intézet intenzív nyelvtanfolyamán, ami szintén felejthetetlen volt), szóval ezt követően még fél esztendő telt el Marburgban, ahol a münchenihez képest egészen más kollektíva fogadott. Családi hangulat, a tübingeni iskola hagyományait követő szemléletmód, a hatvannyolcas hagyományok, ahol Marx nézetével is megismertették a hallgatókat (számomra akkor ez szinte sokkoló volt, de most már értem). S ez éppen akkor volt (Mečiar hányadik országlása alatt is?), amikor már tudtuk, hogy mind lcu, mind én elveszítjük, ha hazajövünk a komáromi múzeumi állásunkat. S ekkor Martin Scharfe, az akkori tanszékvezető, felajánlotta, a következő szemeszterben tartsak órákat Kelet-Európa néprajzáról. Igaz, hogy amit ezért tudnak adni, éppen csak a létfenntartást fedezi, de idővel aztán kialakulhat egy stabilabb egzisztencia is. Őszintén meg kell, hogy mondjam, amikor Budapestről hazajöttem, valamiféle

küldetéstudat vezérelt. Az, hogy itthon van dolgom. Ekkorra (legalábbis akkor, abban a pillanatban úgy éreztem) viszont már kicsit belefáradtam ebbe a „küldetésbe”. Azt, hogy mégsem fogadtam el Scharfe ajánlatát, bizony nem a szülőföld hívó szava motíválta, hanem egyszerűen kishitűségem. Nem vágytam én ebbe a mečiari kurzusnak hála, tönkretett országba, viszont még mindig úgy éreztem, hogy több perspektívám lehet itthon, mint egy német néprajzi tanszék, kezdetben inkább kegyelemkenyéren élő munkatársának. Scharfe nem értett velem egyet, de (mi mást tehetett volna) tudomásul vette. Azt még azért megjegyzem, hogy itthon „eladhattam” volna a hatalmas külföldi karrieremet (tudjuk: messziről jött ember...), de ez nem az én stílusom. Nemrégiben olvastam Csányi Vilmos egy jellemzését a Magyarországon világhírű magyar kutatókról, a Közép-Európában világhírű magyar kutatókról és a tényleg világhírű magyar kutatókról. Nos, én nem szerettem volna Németországban Magyarországon világhírű kutató lenni...

És hát aztán még kétszer negyed évet töltöttem (töltöttünk) Passauban, ahol sikerült befejezni és megjelentetni *A szlovákiai magyarok néprajza* német nyelvű verzióját. Azért nem beszélek fordításról (a szlovák nyelvű, az az), mert ebben az esetben egy teljesen más szövegről van szó: viszonylag rövid általános néprajzi jellemzése a szlovákiai magyar nyelvterületnek, majd (azt hiszem) tíz esettanulmány...

Az előzőhöz kapcsolódóan: szellemiekben mit kaptál a németektől? (Most hagyd figyelmen kívül, hogy „a németek” vagy „a magyarok” típusú általánosítások szükségszerűen leegyszerűsítők is.)

Ó, jaj! Látod, szaporodó kérdéseid nyomán kezdem érezni, érteni legelső felvetéset, és *gondolni évek számaira*... De rendben, folytassuk!

Jó, ha nehezemre is esik, figyelmen kívül hagyom a szükségszerűen leegyszerűsítő általánosítást, noha én még azzal is tágítanám a kört, hogy – ugye, ahogy arról már beszéltem – életemben nemigen válik ketté szakma, meg irodalom, meg szellemi élet vagy akár zene... Valahol minden egybeér. De azért most megpróbálok valamit germanofiliámról mondani.

Nyilván jól látod, és Aranka néni ültette el bennem nemcsak a német nyelv grammatikai alapjait, de a német irodalom iránti érdeklődésemet is irányította kezdetben, illetve ébren tartotta. Aztán persze mindez véletlen, mert ha serdülőkoromban egy másik Aranka néni történetesen franciára tanít, akkor most valószínűleg a frankofiliámról kellene beszélni. Egy idegen nyelv akkor szép az ember számára, ha azt érti. Amit nem értünk, az mind békabrekegés. Jó, ez túlzás persze, hiszen olaszul nem tudok, de az olasz nyelv dallamát, de akár a franciáét is, szépnek érzem, s mégis van benne valami... Rögton a mélyvízzel kezdtem. Első német regényem, amit elolvastam, Lily Hohenstein Wolfram von Aschenbach félezer oldalas életregénye volt. Ráadásul schwabachhal írva! ...hittem ezt egészen a legutóbbi hetekig, amikor valaki kedvéért utánanéztem, s kiderült, hogy csak a borítón olvasható cím van schwabachhal szedve, a többi „normális” latin betűkkel. Ez csak egy adalék kíván lenni az emlékek megbízhatóságára... Aztán, első könyveim egyikeként Goethe beszélgetéseire emlékszem Eckermannal, majd néhány Thomas Mann-novella... A *Varázshegyet* először még magyarul olvastam, gimnazista koromban, de aligha érthettem... Jóval később, Erich Kästner *Notabene* című háborús naplójegyzeteinek magyar fordításán felháborodva

döntöttem el, hogy ezentúl már csak eredetiben olvasok német szövegeket. Az a fordítás annyira bugyuta volt, hogy nem akartam elhinni, Kästner valóban így és ilyeneket mondott volna. Beszereztem az eredetét, s igazam volt: nem úgy és sok esetben nem is azt mondta.

Tudok én tartani előadást, németül, papír nélkül, persze ezzel nem azt állítom, hogy mindenféle nyelvtani hibák nélkül. A németek viszont, legalábbis azok, akikkel életem során közvetlen kapcsolatba kerültem, rendkívül toleránsak a nyelvüket ért atrocitásokkal szemben. Egy sor tréfás esetet tudnék mondani, amikor valóban „mellényúltam”, s hirtelen felindultságomban úgy fejeztem ki magam, ami inkább nevetséges volt, mint meggyőző, de ezekben a szituációkban is rezzentelen arccal bólogattak és azt értették, amit mondani akartam, nem amit mondanom sikeredett. Persze abban a pillanatban, ahogy elhagyja a számat a baki, általában már tudom is, hogy baj van, próbálok visszacsinálni, de még ők gyözködnek róla, hogy ez végül is azokkal a szavakkal is értelmezhető abban a formában, ahogy én gondoltam, amelyekkel kifejeztem sikeredtem. Ez túl elméleti. Mondjak inkább konkrét példát? Egy legutóbbi: időjárásról beszélgettünk, azt akarván kifejezni, hogy hát a mostani időjárás bizonytalan. Ami németül unbeständig lenne, de nekem egy nyelvbottalással unanständig-et sikerült mondanom, ami ugye tisztességtelen jelen. Két beszélgetőpartnerem, két fiatal lány, egyetértően bólogatott. Amikor viszont kimondtam, azonnal, mintha belém csíptek volna, tudtam, hogy no, ezt elbaltáztam. Javítottam is azonnal, de megnyugtattak: jó ez így, sőt, még vicces is, hiszen tényleg *tisztességtelen húzás* volt az időjárástól, hogy éppen esett az eső... Hogy is mondta Esterházy? *Milyen játékosan és jól bírom a német nyelvet* (valahogy így).

Bármennyire is nem tudom, pontosabban: gyakran nem érzem a német nyelvet, nagyon szeretek németül olvasni. Most soroljam a kedvenceimet? Ezek azért időről időre változnak, de mindenképpen köztük van Rilke és Fontane, Stefan Zweig és Thomas Mann, Max Frisch és Thomas Bernhard. Most Martin Walsertől igyekszem éppen mindent elolvasni... Az elmúlt évben volt egy nagy felfedezésem, a *Zeit* (a magyar *ÉS*-nek felel meg, nagyjából) egykori feuilleton-rovata szerkesztőjének, Fritz J. Raddatznak két vastos kötetben megjelent naplója (mondtam már, hogy imádom a naplókat?). S ez a Raddatz azért is érdekes figura, mert szinte halálos ellensége volt Marcell Reich-Ranickinek (mindkettő varázslatos koponya!). Reich-Ranicki nevéhez fűződik különben a német közszolgálati televíziózás egyik legnagyobb közönségsikere, a *Literarisches Quartet*. Egy beszélgetős műsor, amelyben négy ember egy-egy könyvről beszélget másfél órán át, s közben milliók nézik! Nos, ez a Reich-Ranicki félig-meddig lengyel zsidó származásával lehet, hogy a legtöbbet tette a 20. században a német irodalomért. Könyve, a *Mein Leben* (Életem) tanulságos lenne magyarul is. Amikor (tényleg egy szuszra!) elolvastam, írtam neki egy afféle kislányos, lelkesedő köszönőlevelet. Ő meg postafordultával megküldte egyik könyvének dedikált példányát. Aztán később, nem tudom, milyen apropóból egy továbbit is...

Tudnék ám még locsogni, anekdotázni, de azt hiszem, ennyi is jelzi, hogy mit, miért és hogyan...

Ha jól számoltam, de majd ennek még utánanézzünk, akkor harminc év alatt – mert pont harminc évvel ezelőtt adták ki az Ágas-bogas fát – épp harminc önálló köteted jelent meg. A többi, nevedhez köthető könyvet már nem is tudnám előszámolni, a

tanulmányokról nem beszélve. Na, látod, ezt megint nehéz lesz kérdéssel befejezni. De: úgy tudom, készül az idén is egy, erről mint tervről és folyamatban levő aktualitásról mi tudható? (És most jut eszembe, Voigt Vilmos említi valahol, hogy a nagy tudósnek nincs biográfiája, csak bibliográfiája, ez rád is vonatkozik.)

Hatvan év, hatvan tanulmány, hatszáz oldalon. Ilyen nagyraavagyó tervet eszeltem ki, amit (s ezt nem tudom elég hálával nyugtázni) a Fórum Kisebbségkutató Intézet felvállalt, s ha az én bicskám nem törik bele (Hexenschuss!), akkor az idén meg is jelenik.

Könyveid egy része sorozatnak is felfogható, illetve egy sorba helyezve őket látszik, ahogy egyre elmélyültebben viszonyulsz a témához. A „Szent képek tisztelete” (1995) alcíme szerint Dolgozatok a népi vallásosság köréből, és lényegében bevezető a szakrális kisemlékek tárgykörébe. Az Állítatott keresztényi buzgóságból (2000) már az alcímében is jelzi a tágabb összefüggésbe helyezést: Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről. Aztán itt van a csodálatos kivitelű, Szakrális kisemlékeink (2006) című album, mely az előzőnek egy népszerűsítő jellegű, háromnyelvű (magyar, szlovák és német) illusztris és reprezentatív változata. S végül álljon itt a legutóbbi könyved, a Szent Háromság egy Isten dicsőségére... (2015), mely a szakrális kisemlékek közül a szentháromság-ábrázolásokat veszi számba és osztályozza. A jelek szerint az Etnológiai Központ általatok egyre gyarapított Szakrális Kisemlék Archívuma kifogyhatatlan tárháza és gerjesztője a témának. A szakrális kisemlékek milyen típusáról körvonalazódik egy újabb kötet?

Jaj, hát ez megint igen hosszú történet! Már nagyon sok helyen elmondtam, leírtam is talán, így nem kezdem Ádámnál és Évánál. Lényeg, hogy szerencsés véletlenek egybeesésének köszönhetően (bár tudjuk, véletlenek nincsenek) 1994-ben kijutottunk Icuval a Kisemlékkutatók Nemzetközi Tanácskozására a németországi Tauberbischofsheimba. Valamit már korábban is foglalkoztam a témával, hiszen egyébként nem tudtam volna előadást is vállalni Szent Vendel kisalföldi tiszteletéről, de szisztematikusan korántsem foglalkoztunk a témakörrel – és nem foglalkozott vele a Kárpát-medencében, lényegében senki. Ekkor csodálkoztunk rá először arra a lelkesedéssel párosuló precizításra, amely ezeket az embereket jellemezte, s azonnal el is határoztuk, hogy valami hasonló dokumentációt nekünk is létre kell hozni. Aztán egy évre rá, Günter Meier, a baden-württembergi kisemlékkutatók egyesületének az elnöke, fennállásuk tizedik évfordulójára meghívott Ubstadt-Weiherba, hogy ott is tartsak előadást Szent Vendel kisalföldi tiszteletéről. Ez a látogatás jó alkalomnak bizonyult arra, hogy egyszersmind az ottani kollégák dokumentációs rendszerét is sikerült megismerni, amit aztán később igyekeztünk hazai viszonyainkra alkalmazva hasznosítani. Először afféle családi archívumot alapítottunk Icuval (aminek keretében főleg ő fényképezett, én meg az egyéb dokumentációs lépéseket, például a rajzolást vállaltam föl), majd a Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja 1997-es megalapítása után ezt a gyűjteményt is intézményesítettük, s létrehoztuk a Szakrális Kisemlékek Archívumát. Valóban, részben ez az egyre bővülő adatbázis az alapja az általad is említett könyveimnek (és a nem említett tanulmányaimnak), amelyekben Icu, a legtöbb fotó készítőjeként (a Jelek a térben első kötetének társszerzőjeként is), illetve a háttérből (oldalról, előlről) folyamatos inspiráló vita- és beszélgetőpartnerként mindenütt jelen van. Most úgy gondolom, hogy miután számos előtanulmány (különféle terminológiai kérdések tisztázása, Szent Vendel és Szent Orbán tisztelete, Nepomuki Szent

János és Szűz Mária kultusza és ikonográfiája, a kálváriák kérdésköre, valamint a legutóbb a Szentháromság ábrázolásainak a problematikája) megszületett, az egész jelenségcsoportról egy átfogó monográfia megírásának a lehetősége (és kényszere) adott. A következő években erre kívánok majd koncentrálni... Miközben ez persze afféle Móricka elképzelt ábrándozás, mert, ahogy magamat ismerem, engedek majd közben mindenféle váratlan felkéréseknek, sőt (horribile dictu!) majd még magamnak is kitalálok ezt-azt... Egy további terv már most motoszkál a fejemben, de ahhoz tényleg csak a szakrális kisemlék monográfia megírása után kívánok komolyabban hozzálátni. Ezt egyelőre afféle, eretnek gondolatok a „népi kultúráról” munkacím alatt dédelgetem magamban. Rengeteg tévhit, álismeret, romantikus, délibábos képzet él erről a kultúráról nemcsak a köztudatban, hanem szakmai berkekben is. Ebben a kaotikus világban szeretnék egyszer valami rendet vágni...

Tudománytörténeti mérföldkönek számít az Osiris Tankönyvek sorozatában 2002-ben megjelent A szlovákiai magyarok néprajza c. vaskos monográfiád. Említetted, hogy szlovák fordítása és német változata is megjelent, de van magyar változata is, Populáris kultúra címen, amely 2010-ben a Magyarok Szlovákiában c. fórumos sorozat hatodik kötetét adta, ennek meg tavaly jelent meg e-book-változata is. Ezt az alapművet, és ez természetesen nem túlzás, csak te írhattad meg. Milyen volt a szakmai fogadtatása? Vagy pontosabban, hiszen ma is olvassák-használják, milyen a könyv szakmai és gyakorlati utóélete?

Gábor, azért kerüljük már a nagy szavakat! Tudománytörténeti mérföldkönek az olyan felismerések számítanak, amelyek egy egész tudományzak korábbi eredményeit lezárják, új utakat, lehetőségeket mutatnak stb. Ilyen értelemben (emlékezz csak, az imént mondtam, hogy a néprajz nemzetközi tudomány!) az én könyveim messze nem azok, hanem legfeljebb apró porszemek, amelyek belekerülve (remélem!) nem leállítják vagy zavart okoznak az etnológia működésében, hanem miniatűrnyi építőkövekként valamit azért hozzáadnak. A földön maradva, az általad említett könyvek legfeljebb kutatástörténeti mérföldkönek minősíthetők. A szlovákiai magyarok néprajzi kutatásának egy fejezetét, ha úgy tetszik, összegzik, lezárják, illetve nyitják. A szlovák kiadás, az fordítás. A német, mint említettem, lényegében egészen más könyv, más célközönségnek stb. A magyar „változat”, ha jól megnézzük, szintén egy másik könyv, mindenestre közelebb van azokhoz az elképzeléseimhez, amelyeket *A szlovákiai magyarok néprajza* megírása előtt kitűztem magam elé, de ahogy lenni szokott, megint túlbecsültem magamat és a rendelkezésre álló időt (Esterházy, már megint Esterházy, mondja valahol, nem fogom tudni szó szerint idézni, de valami ilyesmi: *azt hittem, tudok vízen járni, de aztán rá kellett döbennem, hogy úsznom kell és a víz jeges*), így eredeti elképzeléseimből, hogy a leadási határidőt tartani tudjam, egy csomót be kellett áldozni (különben lényegében minden könyvemmel így vagyok). A *Populáris kultúra* jó lehetőség volt (ami ritkán adódik egy ember életében!) valamit köszörülni a „csorbán”, s ebben már inkább meg tudtam valósítani azt (most csak egy példát említve), hogy az egyes tájegységeinket egymással valóban összehasonlítható módon prezentáljam. Ne haragudj, de a fogadtatásáról nem nekem illik (pontosabban: nekem nem illik) beszélnem. Legyen elég annyi, hogy ebben az egymásra végképp nem figyelő korunkban meglepően jó az idézettsége, több helyen kötelező olvasmány...

Amúgy meg mindenki (no jó, lehet, hogy nem mindenki) azt olvas bele egy könyvbe, amit benne látni szeretne. Én úgy gondoltam (és gondolom ma is), hogy egy csomó, a korábbi magyar (pláne szlovákiai magyar!) néprajzi kánonnak ellentmondó, eretnek gondolatot is megfogalmazok benne (mindkettő változatban), és elsősorban ennek az egyébként tényleg felettébb érdekes és összetett kultúrának a megértését igyekeztem szolgálni, s nem a *gyükereket* keresni, s nem a *régi szép szokásokat* megőrizni. Ennek ellenére (miközben alattomban attól is tartottam, hogy majd jól megköveznek miatta) ne tudd meg, hányan veregették meg a vállamat: *jól van, jól csináltad, le a kalappal, megmentetted a gyükereinket...* Ezek az emberek vagy nem olvasták a könyvet, vagy tényleg bármibe azt olvasnak bele, amit akarnak. Ez utóbbi adalék persze nem a szakmai fogadtatást érinti, hanem, ha úgy tetszik, a szlovákiai magyar értelmiségét...

Többször szóba hoztad, hogy naplóíró ember vagy, pedig ha csak egy kérdést szabaddott volna föltennem, akkor az mindenképp a naplóidra vonatkozott volna, ezekből eddig folyóiratbeli közléseket és két kötetben válogatást olvashattunk. A Termékeny homályban után egy évvel később (2007-ben) jelent meg az Úton lenni. Mindkét naplónak azonos az alcíme: Egy néprajzkutató töprengései. S az bennük az igazán izgalmas, hogy milyen tág szellemi területet fognak be ezek a töprengések. Meg hogy mennyire nyitottak-őszinték, hiszen a szakmai és közéleti, meg magánéleti jelenségeket kommentálsz és elemzel bennük nemritkán kritikusan és öniroóniával is. Amúgy meg szerintem lételemed a napló vezetése, olyasmi, mint a cédulázás, hozzád, az életvitelhez tartozik, visszapillantó tükör és fogódzó egyrészt, másrészt véleményt nyilváníthatsz benne olyan kérdésekről is, melyek nem föltétlen tartoznak a néprajzkutatás körébe. Mennyiben szellemi higiénia számodra a naplóírás, és mennyiben az ismeretek és megtapasztalások sorvezetője?

Hát, a jó Isten tudja, hogy mi vezetett a naplóíráshoz. 1969. május 1-től vezetek naplót, persze nem a szó szoros értelmében, noha olyan időszakok is voltak, tehát nem okvetlen mindennap jegyzek be valamit (mint Thomas Mann, hogy például ma reggel a főtt tojás túl keményre sikeredett), hanem ha valami „mondanivalóm” van. Igen, használtam már visszapillantó tükörnek is, de nem hinném, hogy ez inspirálna. Olykor stílusgyakorlat, olykor csak egy-egy gondolat rögzítése (sokszor ezekből a csirákból terjedelmes tanulmányok is születtek), aztán (*ha olyanom van*) egy-egy érzést, hangulatot kísérlek meg szavakban rögzíteni. Különbözn ez úgy van, hogy ha valami foglalkoztat, s azt lcuval megbeszéltük, utána az már csak ritkán kerül a naplómban. Az azzal le van tudva. De ha olyan szituációban jut az eszembe valami, amikor ez az egyetlen közlési lehetőség, akkor naplómmal „közlöm”... Éppen ezért végtelenül bugyuta volt az a felvétel, amikor az egyik kritikusom egyik naplókötetem után nehezményezte, hogy miért csak a német irodalomról írok, kellett volna az angolról meg a franciáról is, hiszen az *is* értékes... No, de a napló az teljesen szubjektív műfaj! Az van benne, ami íróját épp foglalkoztatja. Lehet, hogy 2001. szeptember 11-én éppen akkor halálosan szerelmes volt, s meg sem említi a World Trade Center elleni támadást. És akkor mi van? Ne mondja nekem senki, hogy az emberiség egy naplóból értesülne majd erről a terrortámadásról! Mint ahogy azt se, hogy az emberiség az én naplómból kellene, hogy megtudja, az angol és francia irodalom is mennyire értékes. Mert természetesen azt sem tudja meg belőle, hogy a német az. Arról értesülhet (ha kíváncsi rá), hogy én mit gon-

dolok az egésze föl, hogyan csapódott le bennem egy-egy regény, milyen érzelmeket váltott ki belőlem stb. A napló nem ismeretterjesztés, nem értekezés, hanem párbeszéd az írója és a papír között. Illetve a papír és az olvasó között. Lehet nem szeretni, de hogy számon kérni rajta (horribile dictu: feladatául adni!), hogy miről nem ír, meg hogy miről írjon? Én már a fölvetést sem értem. Tényleg nagyon sok naplót olvastam életem során, de egyetlenegyszer nem jutott az eszembe, hogy valamit „hiányoljak” belőlük. Olyan volt, hogy engem bizony nem érdekelt az, ami a naplóíró, ráadásul még igénytelenül is fogalmazott, hát letettem. Vagy Ortutay Gyula naplója olvastakor rácsodálkoztam, hogy a szakmájáról milyen keveset ír. Tényleg keveset. De én is!

Különben, miután megjelent az első válogatás, lépten-nyomom kaptam a feladatok, no, ezt aztán írad be a naplódba! Naná, hogy nem írtam. Különben addig volt jó, amíg semmi nem jelent meg belőle. Akkor tényleg magamnak (magamnak sem, mert utólag nem olvastam, nem is tudom, kinek, minek) írtam. Amióta vannak a megjelenési lehetőségek, írás közben igyekszem ugyan tudomást sem venni róluk, de tökéletesen nem tudom kitörölni az agyamból, hogy amit éppen ma rögzíték, egyszer talán meg is fog jelenni. S mivel az alapelvem, hogy a leírt naplószövegeken később nem változtatok (akkor sem, ha utóbb már nem értek akkori magammal egyet), ez azért kicsit irányítja a tollamat... A fenéket a tollamat! Az ujjaimat a laptop billentyűzetén.

Csanda Gábor

Post scriptum (naplórészlet)

2016. 4. 3. (Keszegfalva)

Félálomban az járt az agyamban (mert megint jár az agyam, s most már jó irányban), hogy egy olyan, Gábor által föl nem tett kérdésre is meg kellett volna kísérelni választ adni, hogy szerintem mi az értelme a szakmámnak, miért érdemes vele foglalkozni, mit ad a (nagy szavakkal) emberiségnek, de szerényebben szólva, annak a közönségnek, amelyből művelője vétetett?

Nos, ezt a kérdést globálisan megválaszolni, tehát, hogy mi a néprajz értelme, nem nagyon lehet. Mivel a néprajz egy olyan jelenség halmazt vizsgál, ami lényegében az ember, egy-egy (most mindegy, milyen alapon szerveződő) közösség mindennapjainak egészét átfogja, a néprajzi kutatás, az abból származó eredmények „haszna” is sokféle lehet. A mezőgazdasági termelésnek nyilván van napjainkban is kézzelfogható, az ember fizikai fennmaradását szolgáló haszna. Ha egy néprajzkutató a tradicionális földművelési eljárásokat, a határhasználatot, a természettel való bánásmód paraszti megoldásait vizsgálja, egyértelmű, hogy eredményei, azok tanulságai a modern világunkban közvetlenül is visszacsorgathatóak. Ilyen alapon a néprajzi kutatásoknak van társadalmi hasznosultsága. Én mégis kiütéseket kapok, ha egy-egy kutatásra benyújtható pályázati kérdőív egyik utolsó pontjaként ott szerepel az adott projektum eredményeinek várható társadalmi hasznosíthatósága. Vannak ugyanis olyan részhalmazai annak a kultúrának, amit a néprajz, etnológia, s pláne folklorisztika vizsgál, amelyek közvetlenül nem részei a fizikai fennmaradásunknak. Mert attól még, hogy nem tudjuk, milyen motívumvándorlásokra kerül sor például (és most már hadd maradjak, mániákusnak tűnve, noha inkább a jobb érthetőség kedvéért a beszélgetés során többször emleget-

tett példánál) a csodás módon kivirágzó, levelet hajtó száraz ág motívumánál, vagy hogy a Grimm testvérek milyen változtatásokat hajtottak végre az általuk közreadott meséken, s azok azt követően napjainkig is milyen átalakulásokon estek át, szóval attól még, hogy ezeket nem tudjuk, vígan élhetünk. Akár egy muskátli az ablakunkban (ha rendszeresen öntözzük), vagy kedvenc ebünk (ha rendszeresen etetjük). Ezek az eredmények, illetve eredménylehetőségek tehát (magyarán mondva) az emberi kultúrának (s most a kultúra kifejezést egészen tágan értelmezve, az ember által létrehozott minden anyagi, szellemi és társadalmi jelenséget beleértve használom), szóval az emberi kultúrának azon részhalmozait (népköltészetet, szokásokat, hiedelmeket, zenét, táncot stb.) segítenek megérteni, amelyek nem szükségesek a pusztán biológiai túléléshez. Egyszóval azokat, amelyek az embert tényleg emberré teszik. Most, hogy ezt kimondtam, látom, hogy végső soron a munka, a csúcstechnológiák feltalálása, az orvostudomány eredményei stb. is emberré tették az embert, de amiről én beszélek, az az ezek fölött (vagy mellett) létező, ha úgy tetszik luxus. Ami elviselhetővé teszi a monoton hétköznapi munkához. Ilyen alapon tehát ennek is van társadalmi hasznosíthatósága, de ezt rendkívül nehéz aprópénzre váltva konkretizálni. Nem tudom, ha írók, költők, képzőművészek, zenészek pályáznak valamilyen ösztöndíjra, vajon nekik is felteszik ezt a hasznosíthatóság kérdését? Én úgy gondolom, hogy amit csinálok, az (rajtam kívül persze) érdekel azért néhány embert, s ha nekik valamiféle felüdülést, szellemi agytornát, játékot tudtam biztosítani, már megérte. Ha kihoznák a sodromból, azt szoktam mondani, igen, engem a tudni nem érdemes dolgok érdekelnek, a tudni nem érdemes dolgok tudományát művelem. De ezek a tudni nem érdemes dolgok tesznek bennünket igazán emberré.

Ez persze így sem igaz teljesen. És itt még folytatni kellene... akár egy végtelen történetet...

Liszka József önálló kötetei:

1. *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon.* Bratislava, Madách, 1986, 89 p.
2. *Bibliografia etnografie a folkloristiky maďarskej národnosti na Slovensku. Od začiatku 19. storočia do konca roku 1986. A szlovákiai magyar nemzetiség etnográfiai és folklorisztikai bibliográfiája. A 19. század elejétől 1986 végéig.* Bratislava, Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete – Csemadok KB, 1988, 232 p.
3. *Magyar néprajzi kutatások Szlovákiában. 1918–1938.* Bratislava, Madách, 1990, 143 p.
4. *Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából.* Budapest, OKTK Magyarorsággutatás Program, 1992, 162 p.
5. *Népi építkezés az érsekújvári járás területén.* (Gudmon Ilonával közösen) Érsekújvár/Nové Zámky, Honismereti Múzeum, 1992, 88 p.
6. *Ľudová architektúra v okrese Nové Zámky.* (Gudmon Ilonával közösen) Nové Zámky, Vlastivedné múzeum, 1992, 89 p.
7. *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon.* 2. kiadás. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 1992, 127 p.

8. *Őrei a múltnak. Vidéki múzeumok, tájházak, néprajzi gyűjtemények Dél-Szlovákiában.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 1994, 165 p.
9. *Ne csak szeresd, ismerd is szülőföldedet. Dolgozatok Kürt község néprajzából.* Kürt, Községi Hivatal, 1994, 56 p.
10. *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon.* 3. kiadás. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 1995, 138 p.
11. *„Szent képek tisztelete”. Dolgozatok a vallási néprajz köréből.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 1995, 169 p. / Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából, 2./
12. *Výberová bibliografia národopisu Podunajskej nížiny. A szlovákiai Kisalföld néprajzának válogatott bibliográfiája. Ausgewählte Bibliographie der Volkskunde des slowakischen Teiles der Kleinen Tiefebene.* Komárno–Komárom–Komorn, Duna Menti Múzeum, 1995, 46 p. /Vlastivedné bibliografie. Honismereti bibliográfiák. Bibliographien der Heimatkunde. „E” sorozat: Lokális és regionális bibliográfiák/
13. *„Tudománynak kezdetiről”. Magyar néprajzkutatóként Szlovákiában 1979–1998.* Lukács László előszavával. Budapest–Dunaszerdahely, Ister–Nap, 1998, 206 p.
14. *Állítatott keresztényi buzgóságbul. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2000, 222 p.
15. *A szlovákiai magyarok néprajza.* Budapest–Dunaszerdahely, Osiris–Liliium Aurum, 2002, 542 p. /Osiris Tankönyvek/
16. *Kossuth Lajos azt üzenté... Kossuth Lajos és az 1848/49-es szabadságharc emléke a szlovákiai magyar szájhagyományban.* Összeállította, a bevezető tanulmányt írta Liszka József. Illusztrálta Csanda Máté. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2002, 54 p.
17. *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon.* 4. kiadás. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2002, 143 p.
18. *Národopis Maďarov na Slovensku.* Fórum inštitút pre výskum menšín–Vydavateľstvo Liliium Aurum, 2003, 495 p. /Interethnica, 5./
19. *Zwischen den Karpaten und der Ungarischen Tiefebene. Volkskunde der Ungarn in der Slowakei.* Passau, Lehrstuhl für Volkskunde, 2003, 505 p. /Passauer Studien zur Volkskunde, 22./
20. *Sötét éjben fényes csillagunk... II. Rákóczi Ferenc és a kuruc kor emlékezete a szlovákiai magyar tájak néphagyományában.* Összeállította, a bevezető tanulmányt írta Liszka József. Illusztrálta Csanda Máté. Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2004, 59. p.
21. *Két Duna keríti. Tanulmányok a Csallóköz néprajzához.* Pozsony, Kalligram, 2005, 283 p. /Csallóközi Kiskönyvtár/
22. *Termékeny homályban. Egy néprajzkutató töprengései. Napló-jegyzetek: 1976–1995.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2006, 236 p.
23. *Szagrális kisemlékeink.* (L. Juhász Ilonával közösen) Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2006, 95 p. /Jelek a térben, 1./
24. *Bevezetés a néprajzba. A magyar néprajz/európai etnológia alapjai.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2006, 233 p.
25. *Úton lenni. Egy néprajzkutató töprengései. Napló-jegyzetek: 1996–2000.* Dunaszerdahely, Liliium Aurum, 2007, 252 p.

26. *Tündérrózsa. Csallóközi mondák és anekdoták.* Összeállította, az utószót írta Liszka József. Illusztrálta ifj. Liszka József. Dunaszerdahely: Lilium Aurum 2007, 112 p.
27. *És az ige testté lőn... Karácsonyi motívumok kis szentképeken.* Gyűjteményéből válogatta és összeállította, valamint a kísérő tanulmányt írta Liszka József. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2007, 101 p.
28. *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából.* Szerkesztette, a kísérő tanulmányt és a jegyzeteket írta Liszka József. A kotta- és képanyagot válogatta, gondozta Nagy Myrtil. H.n., Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2009, 199 p.
29. *Populáris kultúra.* Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2010, 516 p. /Magyarok Szlovákiában, 6./
30. *Bevezetés a folklorisztikába. Szöveges folklór.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2011, 267 p.
31. *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán.* Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2013, 288 p. /Monographiae Comaromienses, 12./
32. *Emberek, ünnepek, hétköznapiak. Kőbölkút a 20. század első felében a korabeli fotográfiák tükrében / Ľudia, sviatky, všedné dni. Gbelce v prvej polovici 20. storočia v zrkadle dobových fotografií.* A képeket válogatta, összeállította, a bevezető tanulmányt írta / Fotografie vybrali, zostavili a úvodnú štúdiu napísal: Liszka József. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2014, 167 p.
33. *Szent Háromság egy Isten dicsőségére... A Szentháromság kultusza a szlovákiai Kisalföld népi vallásosságában a szakrális kisemlékek tükrében.* Somorja-Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet-Etnológiai Központ, 2015, 216 p. /Jelek a térben, 5./

Főbb díjai, kitüntetései:

- Jankó János-díj (1988)
- A Szlovák Néprajzi Társaság nívódíja (1988)
- A Magyar Néprajzi Társaság külföldi tiszteletbeli tagja (1994)
- Komárom Polgármestere Díj (1994)
- Fábry-díj (1997)
- Bibliotheca Hungarica Díj (1995)
- A Márai Sándor Alapítvány Nyitott Európáért díja (1999)
- Jedlik Ányos-díj (2002)
- A Szlovákia Néprajzi Társasága díja a tudományszervezésért (2003)
- Posonium Irodalmi Különdíj (2003)
- A Magyar Tudományos Akadémia Arany János-díja (2005)